

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ФІНАНСОВО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ БАНКІВСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УКРАЇНІ ТА РОСІЙСЬКІЙ ФЕДЕРАЦІЇ

Статтю присвячено дослідженню проблемних аспектів застосування фінансово-правової відповідальності за порушення банківського законодавства в Україні та Російській Федерації. Акцентовано увагу на відсутність систематизації заходів впливу, які застосовуються за порушення банківського законодавства. Досліджено проблему віднесення деяких заходів впливу до фінансово-правових санкцій. Розглянуто проблему вини у фінансовому праві.

Ключові слова: фінансово-правова відповідальність, фінансовий примус, заходи впливу, фінансово-правові санкції.

I. Вступ

З розвитком науки фінансового права в Україні та Росії набувають поширення погляди вчених щодо виділення в окремий вид юридичної відповідальності фінансово-правової відповідальності. Зокрема, існування достатньо великої кількості нормативно-правових актів, у яких за порушення банківського законодавства передбачено застосування таких заходів впливу, як фінансові санкції, наряду з іншими видами юридичної відповідальності, що зумовлює необхідність окремого дослідження фінансово-правової відповідальності за порушення банківського законодавства.

Проблеми фінансово-правової відповідальності тією чи іншою мірою торкнулися у своїх наукових дослідженнях такі українські та російські вчені: А.З. Арсланбекова, С.Є. Бати́ров, З.М. Будько, П.С. Веселовський, Л.К. Воронова, О.П. Гетманець, Е.С. Дмитренко, О.С. Ємельянов, А.Й. Іванський, М.В. Карасева, Т.О. Коломоєць, Ю.А. Крохіна, М.П. Кучерявенко, А.О. Монаєнко, О.А. Мусаткіна, М.Б. Разгільдієва, Ю.О. Ровинський, Н.А. Саттарова, Н.В. Сердюкова, Р.А. Усенко, М.М. Черногор та інші.

Проте на сьогодні є недостатньо дослідженими деякі питання застосування фінансово-правової відповідальності за порушення банківського законодавства. Існує необхідність у розробці підходів до систематизації банківського законодавства, яке встановлює порядок застосування фінансово-правової відповідальності. Потребує уточнення перелік фінансово-правових санкцій, які застосовуються за порушення банківського законодавства. Не є достатньо дослідженим питання вини у фінансовому праві.

II. Постановка завдання

Метою статті є розгляд основних проблем, які виникають при застосуванні фі-

нансово-правової відповідальності за порушення банківського законодавства в Україні та Російській Федерації на підставі аналізу банківського законодавства та останніх наукових досліджень у сфері фінансово-правової відповідальності; визначення можливості запозичення до національного законодавства досвіду регулювання окремих аспектів застосування фінансово-правової відповідальності у Російській Федерації.

III. Результати

Оскільки питання фінансово-правової відповідальності за порушення банківського законодавства залишається недослідженим у вітчизняній науці фінансового права, виникають проблеми у визначенні системи фінансово-правових санкцій, які застосовуються у зазначеній сфері.

Досліджуючи питання фінансово-правової відповідальності за порушення банківського законодавства Російської Федерації, А.З. Арсланбекова до її заходів відносить усі заходи впливу, які застосовує Центральний банк РФ відповідно до статті Закону РФ "Про Центральний банк Російської Федерації", а саме: штраф, здійснення заходів щодо фінансового оздоровлення кредитної організації, зміна на термін до шести місяців встановлених для кредитної організації обов'язкових нормативів, введення заборони на здійснення кредитною організацією окремих видів операцій терміном до одного року, призначення тимчасової адміністрації, ліквідація [1]. До фінансово-правових санкцій ті самі заходи впливу відносить й О.А. Гогін [2].

На думку В.Д. Короткова, фінансово-правова відповідальність за порушення фінансової дисципліни у банківській сфері характеризується специфічною системою фінансових санкцій, яка поєднує заходи майнового (штраф) та організаційного (введен-

ня публічно-правового зовнішнього управління та позбавлення ліцензії) характеру [3, с. 11]. Позбавлення банківської ліцензії, на думку О.С. Ємельянова, є фінансово-правовою санкцією [4, с. 45]. На думку С. Пихтіна, позбавлення банківської ліцензії необхідно і потрібно розглядати як захід відповідальності, який застосовується з метою захисту не тільки приватних, але й публічних інтересів від протиправних діянь банківських установ [5, с. 52].

Слід погодитися з професором Т.О. Коломоець з приводу того, що до заходів відповідальності, що застосовуються за вчинення правопорушень юридичними особами, можна віднести не тільки штраф, а й тимчасову заборону (призупинення) окремих видів діяльності, примусовий розпуск (ліквідацію) [6, с. 210]. Такої ж позиції дотримуються й І.Й. Службський [7, с. 14], О.Т. Зима [8, с. 13], Т.А. Червякова [9, с. 154], Д.О. Лук'янець [10, с. 19].

Банківське та адміністративне законодавство Російської Федерації не передбачає віднесення позбавлення юридичної особи ліцензії на здійснення певних видів діяльності або призупинення її дії до заходів відповідальності. Зазначені заходи, як і в законодавстві України, мають невизначений характер та правову природу. Прогресивним у цьому плані, на нашу думку, є Кодекс про адміністративні правопорушення Республіки Казахстан від 30.01.2001 р., у ст. 45 якого зазначається, що до адміністративних стягнень, які можуть застосовуватися до юридичних осіб, належать такі заходи: позбавлення спеціального права; позбавлення ліцензії або призупинення її дії на певний вид діяльності, у тому числі виключення з реєстру [11].

Позиція віднесення заборони (зупинення окремих видів діяльності) до санкцій відповідальності вперше знайшла відображення й у правотворчій діяльності НБУ. Так, у нещодавно прийнятому Положенні "Про застосування Національним банком України санкцій за порушення законодавства з питань протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму" від 15.06.2011 р. № 192 до санкцій, які можуть бути застосовані до банків, належать штраф та обмеження, тимчасове припинення дії чи анулювання ліцензії або іншого спеціального дозволу на право проведення певних видів діяльності [12].

Невизначеною як у науці, так і на законодавчому рівні, залишається правова природа заходів впливу, які застосовуються за порушення банківського законодавства.

На нашу думку, усі заходи впливу, включаючи позбавлення ліцензії, які застосову-

ються НБУ за порушення банківського законодавства, мають фінансово-правовий характер і належать до відповідного різновиду державного примусу – фінансово-правового.

Як уже було зазначено раніше, заходи фінансово-правової відповідальності від інших заходів фінансово-правового примусу можна відмежувати за критерієм мети їх застосування. А саме, на відміну від заходів запобігання, припинення, заходи фінансово-правової відповідальності поміж іншим мають на меті покарати правопорушника. Фінансовий штраф, беззаперечно, можна віднести до заходів фінансово-правової відповідальності за порушення банківського законодавства, які мають майновий характер і карають порушника фінансової дисципліни за допомогою впливу на його майнові фонди.

Отримання ліцензії – результат публічно-правових, а не цивільно-правових відносин між юридичною особою та державою. Отримання ліцензії (права на здійснення певного виду діяльності) безпосередньо впливає на правосуб'єктність особи. Стосовно банківських установ цей вплив є безпосереднім. Юридична особа здобуває право іменуватися банком лише після отримання банківської ліцензії. Відповідно, юридична особа здобуває статус банку з моменту отримання банківської ліцензії та втрачає його після відкликання ліцензії. Таким чином, для банківської установи факт відкликання ліцензії має принципове значення, адже спричинює примусову зміну її правосуб'єктності. Тому примусове відкликання банківської ліцензії слід розглядати як стягнення. Обмеження здійснення певних видів банківських операцій фактично є тимчасовим позбавленням прав, передбачених дозволом, отже, його також можна віднести до заходів відповідальності [13].

Серед заходів впливу, що застосовуються НБУ за порушення банківського законодавства, мають на меті покарання такі заходи, як: обмеження (зупинення) або припинення певних видів банківських операцій та відкликання банківської ліцензії. Обидва ці заходи впливу застосовуються у разі систематичного порушення банками банківського законодавства, коли інші більш м'які заходи не вплинули на виправлення ситуації та не перевели діяльність банківської установи у правомірне русло, а подальше продовження здійснення певних операцій із систематичними порушеннями або діяльності взагалі може призвести до суттєвого порушення інтересів вкладників та держави. Зазначені заходи мають на меті не тільки покарання, а й опосередковано впливають на майновий стан порушника.

Невизначеним та проблемним на сьогодні залишається й питання визначення вини

при застосуванні фінансово-правової відповідальності за порушення банківського законодавства.

Наявність вини – загальний і загальновизнаний принцип юридичної відповідальності в усіх галузях права, тому вина суб'єкта фінансового правопорушення в обов'язковому порядку підлягає доказуванню, незалежно від її згадування в нормативному акті, а будь-які винятки мають бути законодавчо закріплені [14, с. 256].

До того ж у п. 6 ст. 129 Податкового кодексу України зазначається, що за порушення строку зарахування податків, зборів та інших обов'язкових платежів до бюджетів або державних цільових фондів з вини банку, такий банк сплачує пеню за кожний день прострочення, включаючи день сплати, та штрафні санкції, а також несе іншу відповідальність, встановлену Податковим кодексом. При цьому платник податків звільняється від відповідальності за несвоєчасне або перерахування не в повному обсязі податків, зборів та інших обов'язкових платежів до бюджетів і державних цільових фондів.

Невирішеним залишається питання з'ясування сутності та визначення форм вини у фінансовому праві. Зокрема, потребує вирішення проблема визначення сутності й поняття вини суб'єктів банківського правопорушення.

Слід зазначити, що вітчизняне законодавство, у тому числі й фінансове, тяжіє до визнання психологічної концепції вини, яка полягає у з'ясуванні психічного ставлення особи до суспільно шкідливого діяння та його наслідків. Такий підхід до визначення вини є прийнятним лише щодо фізичних осіб, які наділені психікою, розумом і волею. Проте суб'єктами банківського правопорушення здебільшого є юридичні особи, які не наділені такими властивостями. Зважаючи на це, виникають суттєві проблеми у визначенні можливості застосування категорії вини у її традиційному розумінні до банків.

У зв'язку з цим деякими науковцями була запропонована альтернатива психологічному розумінню – нормативна теорія вини. Зміст цієї теорії полягає в тому, що вина розуміється не як акт свідомості, а як характеристика діяльності правопорушника в конкретних умовах її здійснення [15, с. 114].

Прикладом застосування нормативного підходу до визначення вини юридичних осіб є ч. 2 ст. 2.1. Кодексу Російської Федерації про адміністративні правопорушення, відповідно до якої, юридична особа визнається винною у скоєнні адміністративного правопорушення, якщо буде встановлено, що в неї була можливість для дотримання правил і норм, за порушення яких передбачена адміністративна відповідальність, проте ці-

єю особою не були прийняті усі залежні від неї заходи з їх дотримання [16].

У Цивільному кодексі України вина також визначається на підставі нормативного підходу, адже, відповідно до ч. 2 ст. 614, особа вважається невинуватою, якщо вона доведе, що вжила всіх залежних від неї заходів щодо належного виконання зобов'язання [17].

Подібне тлумачення категорії вини викликало багато суперечностей та поставило під сумнів обов'язковість визнання її обов'язковою умовою притягнення до відповідальності юридичних осіб.

Визначення вини відповідно до нормативної концепції є придатним для застосування щодо суб'єктів фінансового правопорушення, проте залишає поза увагою досить важливий вольовий аспект, який характеризує їх ставлення до вчиненого, тим самим ототожнюючи вину з бездіяльністю. Метою фінансово-правової відповідальності, яка має публічний характер, на відміну від цивільно-правової відповідальності, є не тільки компенсація завданих правопорушенням збитків, а й покарання, тому неврахування психологічної концепції взагалі при конструюванні визначення вини суб'єктів фінансового правопорушення буде суперечити її покликанню. При конструюванні визначення вини суб'єктів банківського правопорушення необхідно відштовхуватися не від зіставлення різних підходів та концепцій, а від знаходження компромісу між ними, досягнення певного симбіозу.

Слід зазначити, що діяльність будь-якої юридичної особи – це комплекс процедур, кожну з яких виконує конкретна людина. Оскільки цей комплекс спрямований на реалізацію певної мети, він становить соціальну єдність. І тому ми завжди говоримо про діяльність самої єдності ("магазин продає", "банк надає кредит" тощо), а не про діяльність людей, які включені в єдиний процес [18]. Проте, визначаючи сутність вини юридичної особи, слід брати до уваги волю не всього її колективу, а лише осіб, уповноважених вирішувати найбільш важливі питання у діяльності даної юридичної особи.

Звертаючи увагу на той факт, що банківські установи мають особливий правовий статус порівняно з іншими юридичними особами, слід зупинитися на визначенні кола осіб, до повноважень яких належить вирішення важливих питань їх діяльності.

Законом України "Про банки і банківську діяльність" визначено, що банки можуть створюватися у формі публічного акціонерного товариства та кооперативного банку. Відповідно до ст. 40 зазначеного Закону виконавчим органом банку, на який покладено управління поточною діяльністю та відповідальність за ефективність його роботи, є правління (рада директорів).

Відповідно до п. 2.4. Положення “Про порядок накладення адміністративних штрафів”, затвердженого Постановою Правління НБУ № 563 від 29.12.2001 р., до керівників банків належать: голова, його заступники та члени ради банку; керівник філії іноземного банку; голова, його заступники, члени правління; головний бухгалтер, його заступник; керівник філії; головний бухгалтер філії банку [19].

Слід погодитися з М.В. Дем'янцем з приводу того, що вина банку розкривається через вину його керівних органів та посадових осіб [20, с. 21].

При формуванні визначення вини банку, на нашу думку, слід запозичити досвід визначення вини організації у Податковому кодексі Російської Федерації. Так, відповідно до ч. 4 ст. 110 ПК РФ, вина організації у вчиненні податкового правопорушення визначається залежно від вини її посадових осіб або їх представників, діяння яких (дія чи бездіяльність) зумовили вчинення податкового правопорушення [21].

Вина банку, на нашу думку, визначається волею керівництва або інших осіб, які представляють його інтереси, на вчинення дій від імені банку, які відповідно до банківського законодавства є протиправними, з метою досягнення суспільно шкідливих результатів в його інтересах.

Також вважаємо за необхідне, врахувавши досвід Російської Федерації, а саме положення ст. 111 Податкового кодексу РФ [21], закріпити в ПК України обставини, що виключають вину особи у вчиненні податкового правопорушення (вчинення діяння, що містить ознаки податкового правопорушення, внаслідок стихійного лиха або інших надзвичайних і непереборних обставин; вчинення діяння, що містить ознаки податкового правопорушення, платником податків – фізичною особою, яка перебувала на момент його вчинення в стані, при якому ця особа не усвідомлювала свої дії внаслідок хворобливого стану).

IV. Висновки

Відсутність, як в Україні, так і в Російській Федерації, систематизації фінансово-правових санкцій, а також передбачення їх розміру та порядку застосування переважно в підзаконних нормативно-правових актах, негативно впливає на якість роботи правозастосовних органів, які по-різному розуміють їх правову природу та сутність. На нашу думку, це зумовлює необхідність систематизації фінансово-правових санкцій за порушення банківського законодавства з чітким визначенням їх правової природи та порядку застосування, що значно спростить підтримання правопорядку у банківській сфері.

Потребує додаткового дослідження та законодавчого закріплення порядок визначення вини банку при застосуванні фінансово-правової відповідальності.

Враховуючи досвід визначення вини організації у ст. 110 ПК Російської Федерації, вину банку, на наш погляд, слід визначати волею керівництва, або інших осіб, які представляють його інтереси, на вчинення дій від імені банку, які відповідно до банківського законодавства є протиправними, з метою досягнення суспільно шкідливих результатів в його інтересах.

Доцільним було б також на прикладі податкового законодавства Російської Федерації передбачити обставини, що виключають притягнення особи до фінансово-правової відповідальності.

Список використаної літератури

1. Арсланбекова А.З. Соотношение финансово-правовой и административной ответственности, применяемой за нарушение банковского законодательства / А.З. Арсланбекова // Законодательство. – 2010. – № 1. – С. 28–34.
2. Гогин А.А. К вопросу об ответственности за нарушение банковского законодательства [Электронный ресурс] / А.А. Гогин // Банковское право. – 2005. – № 3. – Режим доступа: <http://www.lawmix.ru/comm/1195/>.
3. Коротков Д.В. Финансово-правовая ответственность небанковских кредитных организаций в Российской Федерации : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.14 / Д.В. Коротков ; ННОУ “Московский гуманитарный университет”. – М., 2008. – 22 с.
4. Емельянов А.С. Меры финансово-правового принуждения / А.С. Емельянов // Правоведение. – 2001. – № 6. – С. 42–56.
5. Пыхтим С. Приостановление, аннулирование и отзыв банковской лицензии / С. Пыхтим // Хозяйство и право. – 2004. – № 1. – С. 52.
6. Коломоець Т.О. Адміністративний примус у публічному праві України: теорія, досвід та практика реалізації : монографія / Т.О. Коломоець ; за заг. ред. В.К. Шкарупи. – Запоріжжя : Поліграф, 2004. – 404 с.
7. Слубський І.Й. Адміністративна відповідальність юридичних осіб : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / І.Й. Слубський ; Київ. нац. ун-т внутр. справ. – К., 2008. – 22 с.
8. Зима О.Т. Адміністративна відповідальність юридичних осіб : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / О.Т. Зима ; Нац. юрид. академія України імені Ярослава Мудрого. – Х., 2001. – 17 с.

9. Червякова Т.А. Правовая природа отзыва лицензии на осуществление банковской деятельности (по законодательству республики Беларусь) / Т.А. Червякова // Актуальные проблемы правового регулирования финансово-кредитных отношений в условиях кризиса: практика правоприменения и пути ее усовершенствования : сб. тезисов докладов по материалам Международной научно-практической конференции (4–5 июня 2010 года) / НБУ, Институт государства и права им. В.М. Корецкого НАН Украины, ГВУЗ “УАБД НБУ”. – Сумы, 2010. – С. 151–154.
10. Лук'янець Д.М. Розвиток інституту адміністративної відповідальності: концептуальні засади та проблеми правореалізації : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Д.М. Лук'янець ; Інститут держави і права імені В.М. Корецького. – К., 2007. – 37 с.
11. Кодекс про адміністративні правопорушення Республіки Казахстан від 30.01.2001 р. № 155 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://adilet.minjust.kz/rus/docs/K840001000_.
12. Положення “Про застосування Національним банком України санкцій за порушення законодавства з питань протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму” від 15.06.2011 р. № 192 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 54. – Ст. 2153.
13. Гейвандов Я.А. Юридическая ответственность кредитных организаций за нарушение федерального банковского законодательства / Я.А. Гейвандов // Государство и право. – 2005. – № 9. – С. 44–52.
14. Яюк Т.А. До питання нормативного закріплення складу фінансового правопорушення у законодавстві України / Т.А. Яюк // Митна справа. – 2011. – № 1 (73). – С. 254–258.
15. Будько З.М. Фінансово-правова відповідальність за вчинення податкових правопорушень : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / З.М. Будько ; Нац. акад. держ. податкової служби України. – Ірпінь, 2005. – 218 с.
16. Кодекс Российской Федерации об административных правонарушениях № 195-ФЗ от 30.12.2001 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.consultant.ru/popular/koap/>
17. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40. – Ст. 356.
18. Фогельсон Ю.Б. О конституционной защите прав юридических лиц / Ю.Б. Фогельсон // Государство и право. – 1996. – № 6. – С. 37–38.
19. Постанова Правління Національного банку України “Про затвердження Положення про накладення адміністративних штрафів” // Офіційний вісник України. – 2002. – № 5. – Ст. 199.
20. Демьянец М.В. Административно-правовая ответственность кредитных организаций за нарушение федерального законодательства о банках и банковской деятельности : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.14 / М.В. Демьянец ; Ин-т государства и права РАН. – М., 2010. – 29 с.
21. Налоговый кодекс Российской Федерации. – М. : Эксмо, 2009. – Ч. 1, 2. – 832 с.

Стаття надійшла до редакції 08.04.2013

Трипольская М.И. Проблемные вопросы применения финансово-правовой ответственности за нарушение банковского законодательства в Украине и Российской Федерации

Статья посвящена исследованию проблемных аспектов применения финансово-правовой ответственности за нарушение банковского законодательства в Украине и Российской Федерации. Акцентировано внимание на отсутствие систематизации мер воздействия, применяемых за нарушение банковского законодательства. Исследована проблема отнесения некоторых мер воздействия к финансово-правовым санкциям. Рассмотрена проблема вины в финансовом праве.

Ключевые слова: финансово-правовая ответственность, финансовое принуждение, меры воздействия, финансово-правовые санкции.

Tripolskaya M. Problem aspects of application of the financial responsibility for violations of banking legislation in Ukraine and Russian Federation

The article deals with the problematic aspects of the financial responsibility for violations of banking legislation in Ukraine and Russian Federation. Special attention is paid to the systematization of interventions used by the National Bank in Ukraine and Central Bank in Russian Federation for violation of banking legislation.

Banking legislation of Ukraine and Russian Federation doesn't contain norm about systematization of financial sanctions. The size and procedure of their application doesn't regulate in special law. Importance of systematization of the financial sanctions had been substantiated by author.

Such measures of coercions as deprivation and termination of banking license should be recognized as financial sanctions in banking legislation of Ukraine and Russian Federation, because they have all signs of measures of the financial responsibility. The deprivation and termination of banking license with a financial penalty has a punitive character.

The problem of guilt in the finance law has been investigated by author.

Principle of the guilty responsibility is the one of most importance principles of law, but Ukrainian banking legislation has not contains the definition of guilt of the bank.

It would be useful for Ukrainian banking legislation on example of Tax Code of Russian Federation to determinate the definition of guilt of the organizations.

The guilt of bank must be determined by actions of management or other persons who represented his interests. This action according to national legislation must be illegal and match the bank interests.

It would be useful for Ukrainian legislation on example of tax legislation of Russian Federation to consolidate the cases where financial responsibility would not be applied.

Key words: *financial responsibility, financial coercion, interventions, financial penalty.*